

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
NR. XIX, 2023

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție

Dr. **STEFAN ALEXANDROV** (National Institute of Archaeology and Museum, Sofia), Dr. **SANDA BALESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Dr. **CONSTANTIN BĂJENARU** (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), Dr. **RADU BĂJENARU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **LUMINIȚA BEJENARU** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române - Filiala Iași), Prof. Dr. **CLIVE BONSALE** (University of Edinburgh, U.K.), Prof. Dr. **NIKOLAUS BOROFFKA** (Deutsches Archäologisches Institut – Eurasien Abteilung, Berlin, Germany), Dr. **PIERRE DUPONT** (Université de Lyon, CNRS, France), Dr. **UWE FIEDLER** (Berlin, Germany), Dr. **RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **DOMINIC MOREAU** (Université de Lille, Centre de recherche HALMA-UMR 8164, France), Dr. **EUGEN NICOLAE** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **CORIOLAN OPREANU** (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Prof. Dr. **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), Dr. **ALEXANDER RUBEL** (Institutul de Arheologie, Iași), Dr. **VIORICA RUSU-BOLINDEȚ** (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), Dr. **ANGELA SIMALCSIK** (Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române - Filiala Iași), Academician **VICTOR SPINEI** (Institutul de Arheologie, Iași), Prof. Dr. **ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), Prof. Dr. **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France)

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESCU – redactor șef
ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, MIRCEA DABÎCA, ADRIAN DOBOȘ, RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, ANDREI MĂGUREANU, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPĂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

RALUCA KOGĂLNICEANU – secretar de redacție

RALUCA KOGĂLNICEANU, OFELIA COȘMAN – prelucrare ilustrație și așezare în pagină
PIERRE DUPONT (limba franceză), **ROXANA DOBRESCU** (limba franceză), **CLIVE BONSALE** (limba engleză), **ADINA BORONEANȚ** (limba engleză) – consultanți limbi străine
ROMEO CÎRJAN – design copertă

www.mcajournal.ro

Orice corespondență se va trimite Comitetului de redacție pe adresa: Str. Henri Coandă nr. 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62 și iab.redactie@gmail.ro.

**Toate lucrările publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* sunt recenzate de specialiști în domeniu.
(peer-reviewed journal)**

**Revista *Materiale și Cercetări Arheologice* este indexată în următoarele baze de date:
Persée, Copernicus, ERIH PLUS, Scopus, CEEOL, EBSCO și DOAJ.**

Redactori Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE, CĂTĂLINA VOICAN**
Tehnoredactor Editura Academiei Române: **MARIANA MOCANU**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro, periodice@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, e-mail: office@orionpress.ro.

S.C.MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L. , Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301-302, sector 1, București, România, tel./fax: 4021-314 6339, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

DEREX COM S.R.L., e-mail: derex_com@yahoo.com.

SUMAR / SOMMAIRE / CONTENTS

NEOLITIC / NÉOLITHIQUE / NEOLITHIC

- Senica ȚURCANU, Adela KOVÁCS
Southern connections. Metamorphosis of a particular type of anthropomorphic vessels in the area of the Cucuteni civilization 5

EPOCA FIERULUI / L'ÂGE DU FER / IRON AGE

- Costin-Alexandru ȘENDROIU
Analiza antropologică a depunerilor funerare de la Orlea 25
Anthropological analysis of the funerary depositions at Orlea
- Daniel SPÂNU
Restituiri. Două mici tezaure descoperite la Poiana în campania 1949..... 37
Restitutions. Two small jewellery hoards discovered at Poiana in during the 1949 campaign

EPOCA GREACĂ / ÉPOQUE GRECQUE / GREEK PERIOD

- Pierre DUPONT
Determination of origin of transport amphorae of Heracleian type: lab reassessment of their recent reallocation to Apollonia Pontica 55

EPOCA ROMANĂ / ÉPOQUE ROMAINE/ ROMAN PERIOD

- Ionuț BOCAN, Mircea DABÎCA
Lămpile de la Histria. I. Lămpi romane timpurii din *Sectorul Sud* al cetății Histria 61
The lamps from Histria. I. Early Roman lamps from *Sector Sud* at Histria
- Bianca-Elena GRIGORAȘ, Adriana PANAIȚE
Drinking vessels from Tropaeum Traiani (2nd – 7th centuries AD)..... 79
- Ciprian CREȚU
The mortuary treatment of children in Late Roman/Early Byzantine (L)Ibida (4th – 6th Centuries AD)..... 99

EPOCA MIGRAȚIILOR / ÉPOQUE DES MIGRATIONS / MIGRATIONS PERIOD

- Erwin GÁLL, Florin MĂRGINEAN, Mihály Huba HÖGYES, Gabriel VASILE
Pedepsă după moarte? Cazul mormântului 239 de la Pecica – *Situl 15*..... 113
Death punishment? The case of burial 239 from Pecica – *Site 15*

EPOCA MEDIEVALĂ / ÉPOQUE MÉDIEVALE / MIDDLE AGES

- Florin Gabriel PETRICĂ, Minodora CÂRCIUMARU, Mihai Claudiu NĂSTASE
Cercetări arheologice preventive în orașul medieval Târgoviște – *Strada Calea Domnească nr. 192* 131
Preventive excavations in the medieval town of Târgoviște – *192 Calea Domnească St.*

Gabriel VASILE	
A new medieval cemetery discovered at Târgoviște (Dâmbovița County, Romania). Bioarchaeological characteristics	155
Daniela MARCU ISTRATE, Sebastian Ovidiu DOBROTĂ, Vasile Paul SCROBOTĂ	
Cercetări arheologice la biserica mare din cetatea Aiudului. II: exteriorul bisericii	177
Archaeological excavations at the big church from the fortress of Aiud. II: the exterior of the church	

EPOCA CONTEMPORANĂ / ÉPOQUE CONTEMPORAINE / CONTEMPORARY PERIOD

Radu-Alexandru DRAGOMAN, Sorin OANȚĂ-MARGHITU, Cătălin I. NICOLAE, Mihai FLOREA	
Cercetări arheologice în fosta colonie de muncă forțată din perioada comunistă de la Peninsula, canalul Dunăre – Marea Neagră.....	217
Archaeological excavations in the former communist forced-labour camp from Peninsula, the Danube – Black Sea canal	

RECENZII / COMPTES RENDUS / BOOK REVIEWS

Valeriu Sîrbu, Dan Ștefan, Maria-Magdalena Ștefan (eds.), <i>Hidden Landscapes. The Lost Roads, Borders and Battlefields of the South-Eastern Carpathians</i> , Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2022, 429 de pagini, ISBN 978-606-537-583-3 (Cristian Eduard Ștefan)	245
Roxana-Talida Roman, <i>The Edge of Europe. Heritage, Landscape and Conflict Archaeology: First World War Material Culture in Romanian Conflictual Landscapes</i> , BAR International Series 2987, Oxford, 2020, BAR Publishing, 243 p., 180 figs., 5 tables, ISBN 9781407356853 (Radu-Alexandru Dragoman).....	246
Abrevieri / Abréviations / Abbreviations	251

ANALIZA ANTROPOLOGICĂ A DEPUNERILOR FUNERARE DE LA ORLEA

Costin-Alexandru ȘENDROIU

Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer” al Academiei Române, București, România; Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România;
e-mail: costin.sendroiou95@gmail.com

Keywords: *Funerary practices, La Tène, fields of pits, anthropological analysis*

Abstract: *The subject of the article concerns the anthropological analysis of a series of La Tène period graves from the excavations at Orlea – Grindu lancu Mușat. These burials belong chronologically to the late La Tène period, their relative dating being placed in the 2nd and 1st century BC. The burials here are characterized by depositions in pits, part of them individual, where only sub-adult individuals are present and others collective with both sub-adult and adult individuals. The burials represent a type of context characteristic for the period between II century BC – I century AD and for the cultural space of origin of the materials. For this chronological interval it has been noted that most of the individuals from inhumation contexts come from such pits. Part of the materials were anthropologically analysed shortly after the discovery, but most of those were not identified in the storage of the Institute of Anthropology in Bucharest. Also, most of the materials are commingled. It is not possible to clearly assign the bones of all individuals due to the taphonomic similarities and the high degree of fragmentation. In the first publication, the individuals were presented as possible victims of human sacrifices, but the results of this anthropological analysis cannot confirm the presence of such a death from an anthropological point of view, due to the lack of traces of peri-mortem violence. The issue of human sacrifices is widely debated in the specialized literature, many of the inhumated individuals from such pits being considered victims of sacrifices, although recent anthropological analyses did not identify peri-mortem trauma. The existence of a deposition prior to the final deposition in the grave is implied due to the traces of animal teeth that indicate their access to the deceased.*

Cuvinte-cheie: *Practici funerare, La Tène, câmpuri de gropi, analiza antropologică*

Rezumat: *Subiectul articolului vizează analiza antropologică a unei serii de morminte descoperite în anii 1966 și 1968 în punctul Orlea – Grindul lancu Mușat. În mormântările analizate se plasează în perioada târzie La Tène, datarea relativă fiind în secolele II–I a.Chr. În mormântările de aici sunt caracterizate de depuneri în gropi, unele individuale, unde sunt prezenți doar indivizi sub-adulți și altele colective, cu indivizi atât sub-adulți, cât și adulți. În mormântările reprezintă un tip de context caracteristic pentru perioada secolelor II–I a.Chr. și pentru spațiul cultural de origine al materialelor. Pentru acest interval cronologic se remarcă faptul că cea mai mare parte a indivizilor proveniți din contexte de inhumație au fost identificați în astfel de gropi. Unele materiale au mai fost analizate antropologic la scurt timp după descoperire, dar mare parte a lor nu au mai fost identificate în depozitul Institutului de Antropologie „Fr. I. Rainer” din București. De asemenea, în prezent o mare parte a materialelor se păstrează amestecate, pentru unii dintre indivizi nefiind posibilă atribuirea clară a oaselor din cauza similitudinilor tafonomice și a gradului ridicat de fragmentare. La prima publicare, indivizii au fost publicați ca posibile victime ale unor sacrificii umane, însă rezultatele prezentei analize nu pot confirma o astfel de cauză a morții din punct de vedere antropologic, ca urmare a lipsei urmelor de violență peri-mortem. Problematika sacrificiilor umane este una larg dezbătută în literatura de specialitate, mulți dintre indivizii înhumați proveniți din astfel de gropi fiind considerați victime ale sacrificiilor, deși analizele antropologice recente nu au identificat urme de violență peri-mortem. Este presupusă existența unei depuneri anterioare depunerii finale în morminte, sugerată de prezența urmelor de dinți de animale care indică accesul acestora la defuncți.*

INTRODUCERE

Materialele analizate provin din mai multe depuneri funerare de inhumație de perioadă La Tène târzie cu o datare relativă cuprinsă între secolele II–I a.Chr. Mormintele au fost descoperite sub coordonarea lui Eugen Comșa într-unul din punctele din zona Orlea – *La Grinduri*, județul Olt (Fig. 1), mai precis pe *Grindul lancu Mușat*¹. Depunerile sunt caracteristice pentru cadrul funerar al contextelor de inhumație ale perioadei prin modul deranjat de așezare a defuncțiilor în gropi, fiind sugerat un tratament lipsit de grijă față de aceștia. Parte a materialelor au fost analizate antropologic în cadrul unei publicații semnate de Dardu Nicolăescu-Ploșor și Cantemir Rîșcuța². Din gropile

săpate în cursul anului 1966 au fost analizați antropologic toți indivizii identificați. De aici, nu a mai putut fi reluată analiza decât în cazul a patru indivizi proveniți din groapa estică și unul provenit din cea vestică. Rezultatele primei analize antropologice cuprind o serie de concluzii care pot fi puse sub semnul întrebării. Sunt consemnate determinări ale unor perechi de gemeni monovitelini³ și bivitelini⁴. De asemenea, este sugerată existența unor practici sacrificiale atât în ceea ce îi privește pe indivizii sub-adulți cât și pe cei adulți. La nivelul materialului care a fost supus analizei antropologice prezente nu au fost observate urme de violență peri-mortem sau urme de intervenții mecanice asupra oaselor cu excepția urmelor de dinți de animale prezente la nivelul coxalelor sau al

¹ Comșa, Iliescu 1968; Comșa 1972.

² Nicolăescu-Ploșor, Rîșcuța 1969.

³ Comșa 1972, p. 67.

⁴ Comșa 1972, p. 68.

Figura 1. Localizarea zonei Orlea – La Grinduri.

Figure 1. The location of the Orlea – La Grinduri area.

oaselor lungi din membrul inferior. Lipsa ordinii anatomice pentru majoritatea defuncțiilor analizați precum și multiplele lipsuri înregistrate la nivelul oaselor sunt probabil datorate unor practici post-mortem și nu unor acte de violență în contextul morții defuncțiilor. În plus, notația prezentă pe pachetele de oase din depozitul Institutului de Antropologie „Francisc I. Rainer” nu permite identificarea clară a defuncțiilor cu cei prezentați în cadrul analizei antropologice anterioare, fapt ce a făcut necesară reluarea analizei. Spre exemplu, groapa nr. 4 este menționată la nivelul primei publicații în categoria gropilor ce conțin doar oase de animale⁵, deși această notație însoțea unul din scheletele de sub-adulți.

⁵ Comșa 1972, p. 68, fig. 1.

ISTORICUL CERCETĂRII

Între 1966 și 1968⁶, în cadrul unor lucrări de îndiguire a Dunării, au fost descoperite 16 gropi, dintre care nouă cu depuneri de oase umane. Gropile erau amplasate pe *Grindul Iancu Mușat* de lângă localitatea Orlea, județul Olt (Fig. 2). Partea superioară a acestora fusese puternic afectată de inundațiile Dunării, gropile prezentând un diametru cuprins între 1,2–2 m și cu adâncimi de aproximativ 1 m⁷.

Cercetarea a fost începută în anul 1966, prin identificarea primelor două gropi, denumite inițial „groapa vestică” și „groapa estică”. Indivizii identificați au

⁶ Comșa 1972.

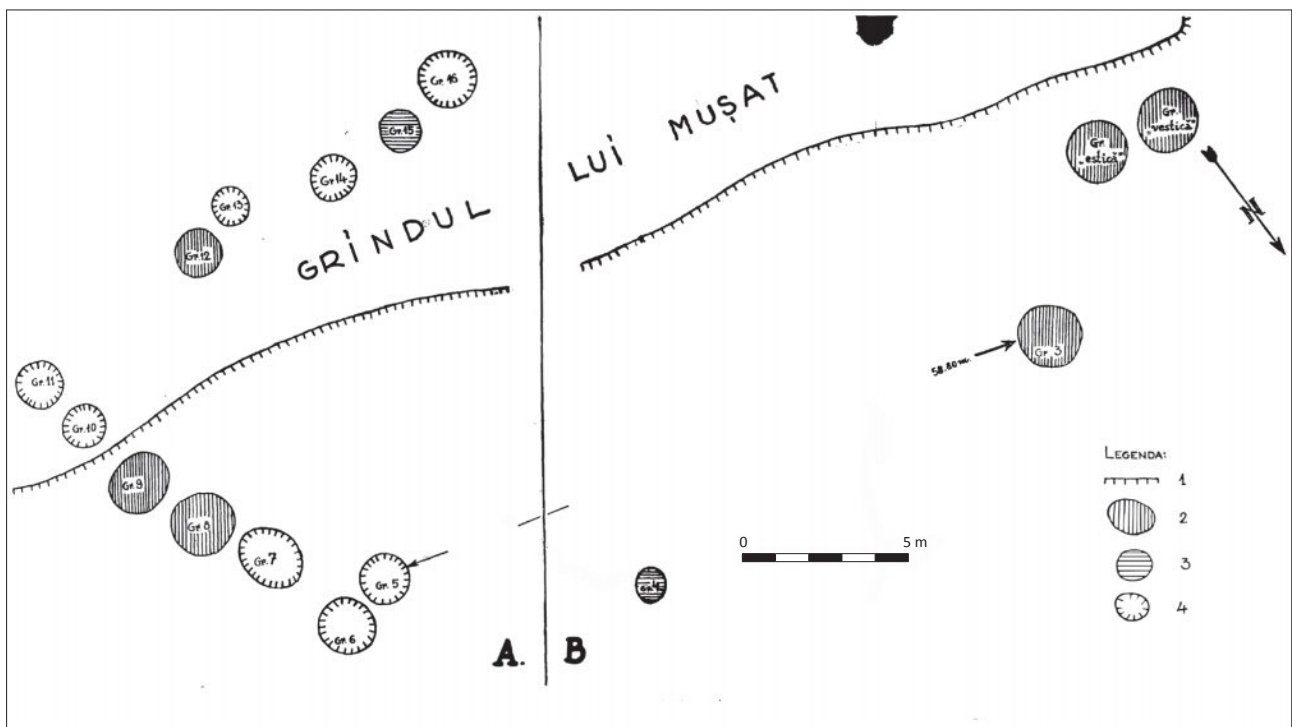
⁷ Comșa 1972, p. 66.

fost așezați stratificat în interiorul gropii, fiind evidențiată prezența atât a subiecților adulți de sex feminin și masculin cât și a sub-adulților. Inventarul este unul slab reprezentat în general, cu excepția individului principal din groapa vestică, unde a fost înregistrată o pafta de fier la nivelul bazinului. Numărul de indivizi identificați arheologic în cele două depuneri este de opt, respectiv cinci. Aceștia au fost analizați antropologic, rezultatele fiind publicate inițial într-un raport de analiză de către Dardu Nicolăescu-Plopșor și Cantemir Rîșcuția⁸. Din oasele provenite din aceste două contexte, o parte nu a putut fi identificată în depozitul Institutului de Antropologie „Francisc I. Rainer”. Din groapa estică au fost identificate trei schelete, toate de sex feminin, cu notațiile „Orlea Grindu Iancu Mușat groapa est M2”, „Orlea Grindu Iancu Mușat groapa est M7” și „Orlea Grindu Iancu Mușat M4 groapa est”, în timp ce din groapa vestică se mai păstrează doar scheletul unui adolescent, posibil de sex feminin, cu vârsta estimată la 16–20 de ani, notat „Orlea 1966 grindul Iancu Mușat groapa vest M3”.

În anul 1968, cercetarea este reluată, mormintele identificate fiind numerotate începând cu groapa nr. 3, toate celelalte gropi fiind descoperite pe parcursul aceleiași an⁹. Materialele provenite din groapa 3 se prezintă puternic amestecate, probabil datorită modului de depunere

deranjat și incomplet în groapă, dar și datorită condițiilor de depozitare de după descoperire, fapt ce nu a permis atribuirea clară a resturilor osteologice umane unuia sau altuia dintre indivizi. Mai mulți indivizi de aici, anume cei amestecați, erau prezenți în mai multe pachete cu notația „Orlea 1968 groapa 3 schelet 4–7”. Din aceste pachete provin oasele amestecate, reprezentând majoritatea regiunilor anatomice, în special oasele lungi și coxalele. Acestea nu au putut fi asociate în mod clar între ele din cauza similitudinilor morfologice și a gradului ridicat de fragmentare. Determinările antropologice au fost realizate în aceste cazuri pe elemente anatomice, fiind descrise împreună în analiză.

Din punct de vedere al dispunerii, depunerile cu mai multe schelete sunt situate în partea de vest a grindului, în timp ce depunerile individuale și depunerile de oase de animale, în partea de est. Se remarcă absența inventarului, fiind elocventă doar prezența unor obiecte de podoabă aferente unora dintre indivizii din gropile comune¹⁰, precum și prezența oaselor de animale, ca o posibilă ofrandă. De asemenea, se remarcă existența a două modele diferite de depunere, unul dintre ele fiind caracterizat prin depuneri individuale ale unor sub-adulți, iar celălalt prin depuneri colective din toate categoriile de vârstă.

Figura 2. Planul general al gropilor săpate la Orlea – Grindu Iancu Mușat (după Comșa 1972, fig. 1). Legendă: A = porțiunea orientală a complexului, B = porțiunea occidentală, 1 = malul abrupt al grindului, 2 = groapă funerară cu unul sau mai multe schelete umane, 3 = groapă cu oseminte de porc, 4 = groapă fără schelete.

Figure 2. General plan of the pits excavated at Orlea – Grindu Iancu Mușat (after Comșa 1972, fig. 1). Legend: A = the eastern part of the site, B = the western part of the site, 1 = the steep bank of the hill, 2 = funerary pit with one or more than one human skeletons, 3 = pit with pig bones, 4 = pit without skeletons.

⁸ Nicolăescu-Plopșor, Rîșcuția 1969.

⁹ Comșa 1972.

¹⁰ Comșa 1972, p. 75.

METODE DE LUCRU

Pentru determinarea sexului antropologic au fost utilizate caracteristici craniene (regiunea glabulară, procesul mastoid, simfiza mandibulei, linia nucală, marginea orbitală)¹¹ și post-craniene (morfologia oaselor coxale)¹². Pentru estimarea vârstei, în cazul indivizilor sub-adulți a fost utilizată erupția dentară¹³, lungimea unor oase ale membrului (humerus, radius, cubitus, femur, tibie, peroneu)¹⁴, gradul de sinostoza a epifizelor la diafize¹⁵ și al suturilor craniene¹⁶ iar pentru adulți au fost incluse dezvoltarea capetelor sternale ale coastelor¹⁷, suprafețele auriculare și cele ale simfizelor pubiene ale bazinului¹⁸. Patologiile osoase au fost înregistrate pe baza schemelor dezvoltate de Ortner¹⁹, fiind semnalate elementele de patologie dentară reprezentate prin carii, pierderi ante-mortem, abcese, hipoplazia smalțului dentar²⁰ sau depunerile de tartru²¹. Au fost înregistrate și modificările patologice de la nivelul craniului exprimate prin *cribra orbitalia* și *cribra cranii*²², în timp ce pentru oasele lungi au fost înregistrate urmele de osteoperiozită și osteoartroză²³. Au fost notate transformările tafonomice ale oaselor²⁴. Este de menționat că s-a păstrat notația originală, de pe biletele ce însoțeau scheletele.

MATERIALE ANALIZATE (Tabel 1)

„Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat, gr. est M2”

Se identifică un craniu întreg determinat ca fiind de sex antropologic feminin pe baza trăsăturilor craniene, cu vârsta biologică estimată la 39,4 ani pe baza sinostozei suturilor craniene. La nivelul maxilarului, pe partea dreaptă, a fost înregistrată o carie interproximală la nivelul molarului II.

„Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat, zona M4, gr. est”

Din acest pachet provine un individ cu stare slabă de conservare și reprezentare. Se păstrează un fragment din scapula de pe partea stângă, fragmente costale, patru vertebre lombare, ambele coxale și un sacrum. Pe baza sinostozei epifizelor, individul se încadrează în intervalul de vârstă biologică 22–24 ani, iar pe baza aspectului suprafețelor auriculare, în intervalul 20–24 ani. Pe baza

caracteristicilor coxalelor, este determinat ca fiind de sex antropologic feminin.

„Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat, gr. est 6–7” / „Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat, gr. vest M4” (Fig. 3)

Se păstrează un craniu în stare fragmentară, alături de omoplatul de pe partea dreaptă întreg, fragmente de coaste de pe ambele părți și o serie de vertebre lombare. Din oasele lungi nu a fost identificată decât diafiza humerusului de pe partea dreaptă și o porțiune din epifiza distală a acestuia. În interiorul pachetului au mai fost identificate falange aferente membrului superior. Pe ambele parietale este înregistrată *cribra cranii*. Sexul antropologic a fost determinat ca fiind feminin pe baza caracteristicilor proceselor mastoide, mentonului mandibular și marginii orbitale, iar vârsta biologică a fost încadrată pe baza trăsăturilor generale în intervalul 30–40 ani.

În pachetul ce conținea aceste oase se regăseau două bilete care prezentau notațiile „Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat gr. est 6–7” și „Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat gr. vest M4”. La nivelul primei analize antropologice individul numărul 6 din groapa de est era de sex feminin determinat cu vârsta 16–17 ani, în timp ce individul numărul 7 era de sex masculin cu vârsta estimată 40–45 ani. Din groapa de vest, individul cu numărul 4 fusese determinat ca sugar²⁵. Pe baza comparației materialelor analizate, dat fiind faptul că individul de sex feminin notat cu numărul 6 în publicația originală era determinat ca fiind adolescent, gradele de sinostoza ale epifizelor nu ar fi fost complete în cazul acestuia. La nivelul publicației antropologice, ilustrația²⁶ prezintă atât craniul individului numărul 6 cât și craniul individului numărul 7 în stare completă, însă craniul păstrat în depozitul Institutului de Antropologie prezenta o stare fragmentară. Considerăm posibilitatea ca acest individ să fie unul dintre defuncții din groapa de est, posibil individul numărul 7, care prezintă însă o determinare de sex diferită la nivelul primei analize antropologice.

„Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat, gr. est M7” (Fig. 3)

Se identifică doar un craniu întreg, determinat ca fiind de sex antropologic feminin pe baza caracteristicilor craniene și cu vârsta biologică la deces de 34,7 ani, stabilită pe baza sinostozei suturilor craniene. Sunt înregistrate două carii interproximale care au cauzat un abces la nivelul premolarilor I și II maxilari de pe partea dreaptă.

„Orlea 1966, Grindul Iancu Mușat, gr. vest M3”

Individul este reprezentat în principal de craniu, aproape întreg, împreună cu masivul facial și cu mandibula. Din scheletul postcranian au fost identificate ambele clavicule în stare fragmentară, fragmente aferente omoplatului de pe partea stângă și vertebre cervicale și toracale. Restul scheletului nu este prezent.

¹¹ Buikstra, Uberlaker 1994, p. 19–21.

¹² Acsádi, Nemeskéry 1970, p. 75–99.

¹³ Steckel *et alii* 2006, p. 17, fig. 11–13.

¹⁴ Stloukal, Hanakova 1978.

¹⁵ Buikstra, Uberlaker 1994, p. 41–44, fig. 20.

¹⁶ Acsádi, Nemeskéry 1970, p. 1970, 115–121; 130–135, tab. 27–32.

¹⁷ Ișcan, Loth 1989, p. 106–118.

¹⁸ White, Folkens 2005, p. 374–379, fig. 19/8

¹⁹ Ortner 2003.

²⁰ Steckel *et alii* 2006, p. 15–16, fig. 10.

²¹ Brothwell 1981, p. 155, fig. 6/12–14.

²² Steckel *et alii* 2006, p. 12–14, fig. 8–9.

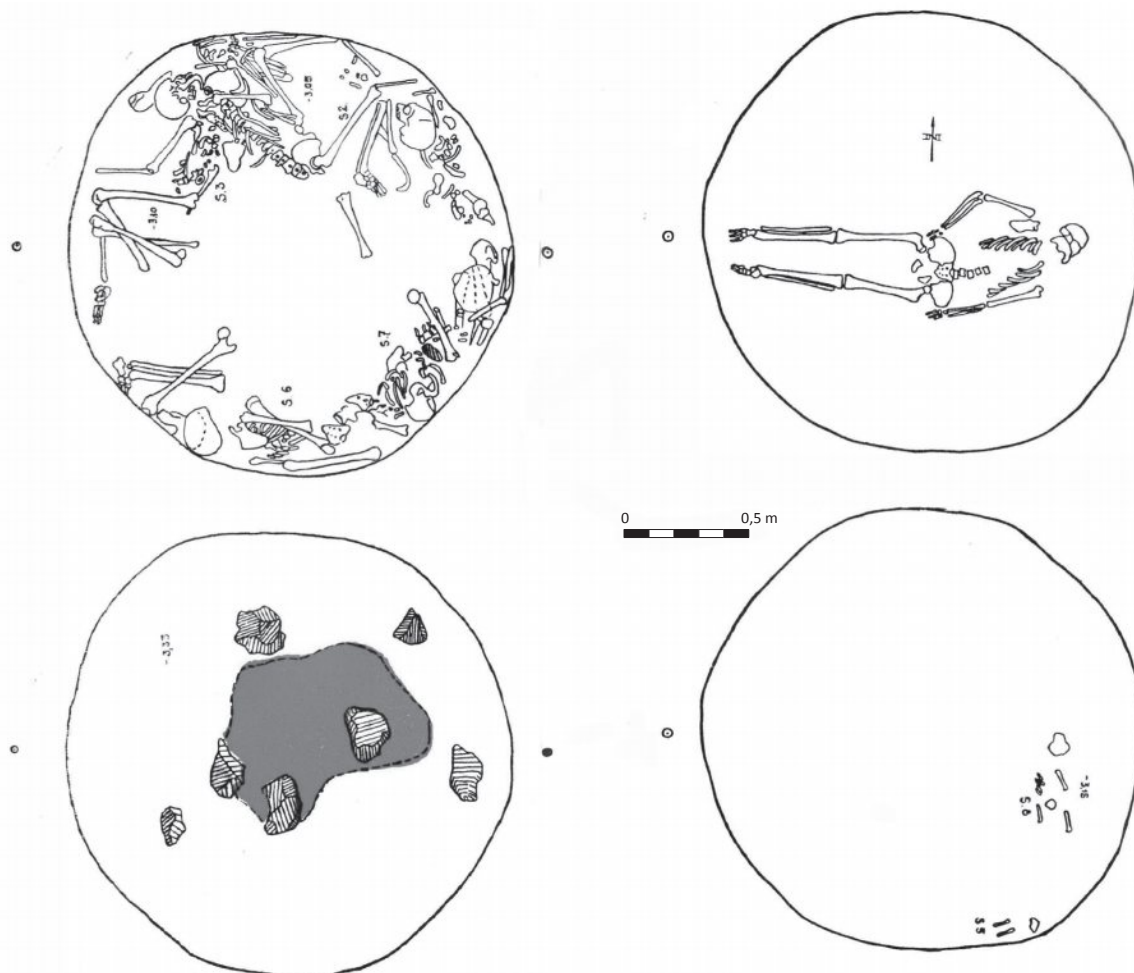
²³ Mann, Hunt 2005; Koval, Zuckerman 2006.

²⁴ Steckel *et alii* 2006, p. 31–33, fig. 27–29.

²⁵ Nicolăescu-Plopșor, Rîșcuția 1969, p. 69.

²⁶ Nicolăescu-Plopșor, Rîșcuția 1969, p. 71.

Figura 3. Groapa funerară est (1966) (Comșa 1972, fig. 2).
Figure 3. Eastern funerary pit (1966) (Comșa 1972, fig. 2).

Mormânt	Vârstă biologică	Sex antropologic
Orlea 1966 Grindul Iancu Mușat Gr. est M2	39,4	F
Orlea 1966 Grindul Iancu Mușat zona M4 Gr. est	20–24	F
Orlea 1966 Grindul Iancu Mușat Gr. est M7	34,7	F
Orlea 1966 Grindul Iancu Mușat Gr. vest M3	16–20	ind.
Orlea 1966 Grindul Iancu Mușat Gr. est 6–7 / Gr. vest M4	30–40	F
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 schelet 1	35–39	F
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 schelet 2	2–3	ind.
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 schelet 3	39,4	F
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 schelet de copil	nou-născut	ind.
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 schelet 4–6 cr. A	35–40	M
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 schelet 4–6 cr. B	39,4	M
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 schelet 4–6 cr. C	30,5	F
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 3 craniu 7	30–40	F
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 4 schelet 1	14–16	ind.
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 8 schelet de copil	nou-născut	ind.
Orlea 1968 Grindul Iancu Mușat Gr. 12 schelet de copil	2–3	Ind.

Table 1. Vârsta biologică și sexul antropologic ale indivizilor din lotul osteologic de la Orlea analizat pentru acest studiu.
Table 1. Biological age and anthropological sex of the individuals from Orlea analysed for this study.

Vârsta biologică a fost determinată în intervalul 16–20 ani pe baza elementelor craniene, sexul antropologic fiind indeterminabil.

„Orlea 1968, groapa 3, schelet 1”

Scheletul are o stare foarte bună de conservare și reprezentare. Se identifică fragmente osteologice ce provin din toate regiunile anatomice. Craniul este complet, împreună cu mandibula; scapula de pe partea stângă se păstrează întregă, iar cea dreaptă în stare fragmentară, ambele clavicule fiind întregi. Coloana vertebrală cuprinde toate vertebrele din cele trei regiuni anatomice. Sunt identificate coaste întregi și fragmentare, atât de pe partea stângă, cât și de pe partea dreaptă. La nivelul oaselor lungi sunt prezente, întregi, toate elementele, atât din membrele superioare, cât și din cele inferioare, cu excepția peroneului de pe partea stângă, care este absent. Din oasele bazinului este prezent osul sacrum întreg, precum și cele două aripi iliace, cea de pe partea stângă fiind întregă, iar cea dreaptă reîntregibilă. Pe baza caracterelor craniene și pelviene, individul a fost încadrat ca fiind de sex antropologic feminin. În ceea ce privește vârsta biologică, aceasta a fost estimată la intervalul 35–39 ani pe baza sinostozei suturilor craniene, suprafețelor auriculare ale coxalelor, caracteristicile simfizei pubiene și capetelor sternale ale coastelor. În ceea ce privește modificările patologice, se remarcă semne de *cribra orbitalia* la nivelul ambelor orbite, precum și ușoare urme de artroză la nivelul vertebrelor și cavității acetabulare.

„Orlea 1968, groapa 3, schelet 2”

Scheletul provine de la un individ sub-adult, având o stare medie de conservare și reprezentare. Se păstrează calota craniană împreună cu mandibula. Din scheletul postcranian se păstrează puține fragmente de coaste de pe ambele părți, multiple fragmente de arcuri și corpuri vertebrale nesudate din toate cele trei regiuni ale coloanei și aripa iliacă de pe partea stângă. La nivelul oaselor lungi au fost identificate humerusul de pe partea stângă întreg și treimile mediale și proximale ale celui de pe partea dreaptă, ambele cubitusuri și radiusuri, fără epifize. În ceea ce privește membrele inferioare, au fost identificate ambele femure și ambele tibii (incomplete). Vârsta biologică a individului a fost încadrată în intervalul 2–3 ani pe baza lungimii oaselor și la 2,5 ani pe baza erupției dentare. Nu sunt prezente urme patologice sau de traumatisme la nivelul scheletului.

„Orlea 1968, groapa 3, schelet 3”

Scheletul are o stare bună de conservare și o stare medie de reprezentare. A fost identificat craniul alături de unele coaste de pe ambele părți, precum și mai multe vertebre întregi, în special de la nivelul zonei lombare. Dintre oasele lungi, la nivelul membrilor superioare au fost înregistrate mai multe absențe, fiind evidențiat doar humerusul de pe partea stângă întregibil. La nivelul membrilor inferioare sunt prezente ambele femure, cu

urme de dinți de animal la nivelul ambelor epifize, care sunt incomplete. De asemenea, se păstrează ambele tibii cu diafizele întregi și unele lipsuri la nivelul epifizelor. De pe partea dreaptă se identifică și diafiza peroneului, reîntregibilă din două fragmente. Din bazin nu se mai păstrează decât fragmente ale aripii iliace, atât de pe partea stângă, cât și de pe partea dreaptă, precum și mici porțiuni din suprafețele auriculare.

Determinarea sexului antropologic, realizată pe baza elementelor dimorfice de la nivelul craniului (regiunea glabulară, procesul mastoid, mentonul mandibular), indică o femeie. În ceea ce privește determinarea vârstei, aceasta a fost realizată pe baza sinostozei suturilor craniene și pe baza stării suprafeței auriculare. S-a estimat vârsta biologică a individului la momentul decesului la aproximativ 39,4 ani.

În ceea ce privește patologiiile osoase, nu se observă urme semnificative asociate artrozei sau altor patologii datorate vârstei sau infecțiilor. Singurele aspecte patologice sunt urmele ușoare de *cribra cranii* pe parietale și *cribra orbitalia* la nivelul ambelor orbite.

„Orlea 1968, Grindul Iancu Mușat, gr. 3, schelet de copil”

Scheletul provine de la un individ nou-născut, cu o stare relativ bună de conservare și grad slab de reprezentare. Se păstrează mai ales porțiuni ale scheletului postcranian, fiind evidențiate scapula dreaptă, humerusul de pe partea dreaptă fără treimea distală, fragmente de arcuri și corpuri vertebrale toracale, ambele femure și ambele tibii întregi.

„Grindul Iancu Mușat, groapa 3, schelet 4–7” (Fig. 4)

Scheletul a fost recompus pe baza asemănărilor tafonomice și a caracteristicilor generale ale oaselor

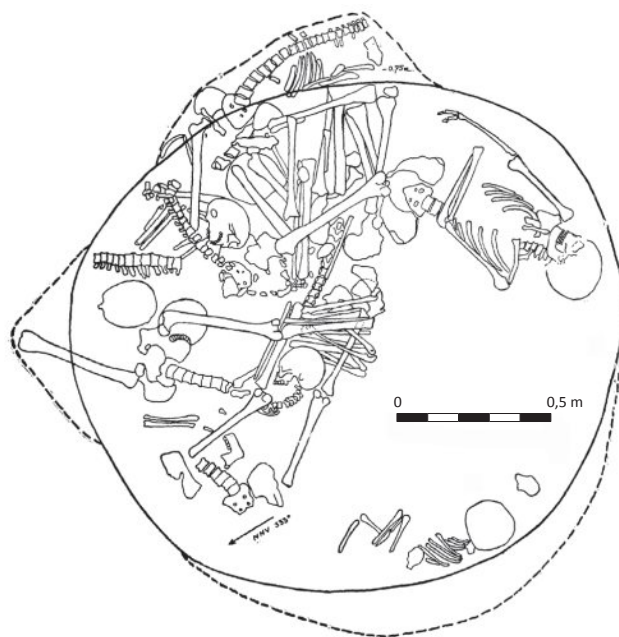

Figura 4. Groapa funerară nr. 3 (Comșa 1972, fig. 6).

Figure 4. Funerary pit no. 3 (Comșa 1972, fig. 6).

prezente. Starea de reprezentare este una destul de slabă, similară cu starea de conservare. Se păstrează fragmente reîntregibile din oasele bazinului, ambele coxale fiind în stare puternic fragmentară. Din oasele lungi au fost păstrate ambele femure, cel de pe partea dreaptă cu epifiza distală absentă. Aceasta este cel mai probabil ruptă din vechime, date fiind caracteristicile tafonomice ale osului. De asemenea, acestui schelet i-au mai fost atribuite tibia de pe partea stângă întreagă și peroneul de pe aceeași parte (reîntregibil din două fragmente). Cu excepția acestor asocieri, din pachetele ce prezintă această notație au mai fost identificate fragmente osteologice puternic fragmentate și amestecate, provenite de la mai mulți indivizi. Acestea aparțin majorității regiunilor anatomice și nu pot fi atribuite cu exactitate fiecăruia dintre defuncți.

Restul materialelor din aceste pachete se păstrează în cea mai mare parte în stare fragmentară și par să provină de la mai mulți indivizi, prezentând un număr semnificativ de lipsuri, fapt ce nu a permis identificarea clară a relațiilor dintre acestea.

Astfel, din pachetele ce prezintă notația „Orlea Grindul Iancu Mușat, groapa 3 schelet 4–7” au mai fost identificate după cum urmează:

Cranii

Se constată prezența a trei cranii notate „Orlea Grindul Iancu Mușat, groapa 3 schelet 4–7”²⁷.

Primul dintre acestea, în stare fragmentară, a fost restaurat la prima analiză antropologică, fiind păstrate fragmente din parietale, frontal și occipital fără bazioccipital. Pe baza procesului mastoid de pe partea stângă, care încă se păstrează, dar și pe baza grosimii orbitelor, craniul a fost determinat ca aparținând unui individ de sex antropologic feminin. Vârsta biologică a acestuia poate fi determinată pe baza gradului de sinostoză a suturilor și poate fi plasată în intervalul 40–50 ani.

Un al doilea craniu, mai complet, păstrează cea mai mare parte a parietalelor, frontalului și occipitalului, precum și porțiuni din bazioccipital și masivul facial. Sexul antropologic a fost determinat ca fiind feminin pe baza marginii supraorbitale și a proceselor mastoide, iar în ceea ce privește determinarea vârstei biologice, individul poate fi încadrat în intervalul 40–50 ani pe baza sinostozei suturilor craniene. Se păstrează marea majoritate a dinților de pe maxilar, cu excepția molarului III de pe partea stângă. Dinții păstrați se află într-o stare de conservare destul de bună, fără carii, abcese sau pierderi ante-mortem. Nu se observă urme de hipoplazie a smalțului dentar.

Din al treilea craniu se păstrează frontalul, ambele parietale, occipitalul, masivul facial, mandibula și ambele temporale, acesta fiind aproape complet restaurabil. Pe baza proceselor mastoide și a orbitelor, individul a fost determinat ca fiind de sex antropologic feminin, în timp ce

ca vârsta biologică, estimată pe baza sinostozei suturilor craniene, se încadrează în intervalul 30–40 ani. Masivul facial și mandibula sunt în stare foarte bună de conservare, fiind păstrați toți dinții, cu excepția molarului I mandibular de pe partea dreaptă, pierdut din timpul vieții. Nu sunt observate carii sau abcese la nivelul dentiției, fiind absente și liniile hipoplazice ale smalțului dentar. Gradul de uzură al molarilor mandibulari este unul destul de ridicat, mai ales la nivelul molarilor I și II, atât pe mandibulă, cât și pe maxilar. Într-un alt pachet ce prezintă aceeași notație „Orlea Grindul Iancu Mușat, groapa 3 schelet 4–7” au mai fost identificate mai multe fragmente mandibulare: un ram mandibular de pe partea stângă, un fragment din corpul mandibular de pe partea stângă ce păstrează premolarul I și molarul I cu un grad de uzură ridicat. La nivelul acestui corp mandibular, premolarul II este pierdut ante-mortem.

Coxale

A mai fost identificată o posibilă pereche de coxale de sex antropologic feminin ce prezintă o serie de elemente care indică proveniența de la același individ. Coxalul de pe partea dreaptă are conservate cavitatea acetabulară, parte a tuberozității ischiale și aripa iliacă, dar îi lipsesc cea mai mare parte din creasta iliacă și suprafața auriculară. Din coxalul de pe partea stângă se păstrează doar partea superioară a fosei acetabulare, o parte semnificativă a iliumului, precum și suprafața auriculară.

O a doua posibilă pereche de coxale de sex antropologic feminin se regăsește într-o stare puternic fragmentară, coxalul de pe partea stângă fiind în mare parte reîntregibil. Acesta păstrează tuberozitatea ischială, cavitatea acetabulară formată din trei fragmente distincte, iliumul cu o porțiune din creasta iliacă, precum și din suprafața auriculară. De asemenea, se mai identifică un fragment provenit din ramul ischiopubic. Coxalul de pe partea dreaptă, aflat în stare puternic fragmentară, mai păstrează doar partea superioară a tuberozității ischiale, un fragment cu cavitatea acetabulară, precum și o parte a ramului ischiopubic. Gradul ridicat de fragmentare al acestuia nu permite în totalitate asocierea cu celălalt coxal de parte opusă, dar caracteristicile tafonomice ale oaselor indică o asociere probabilă între cele două.

O a treia posibilă pereche de coxale aparține unui individ de sex antropologic masculin. Coxalul drept prezintă partea superioară a tuberozității ischiale, cavitatea acetabulară, iliumul cu absențe mari, precum și un fragment al aripii iliace cu creasta iliacă parțial prezentă. Coxalul de pe partea stângă, mai întreg, are lipsuri doar în zona ramurilor ischiopubic și iliopubic, în rest fiind complet. Asocierea celor două coxale este foarte posibilă date fiind caracteristicile morfologice ale acestora, care indică un grad ridicat de similaritate la nivelul formei, dimensiunilor și gradului de deschidere.

Din această regiune anatomică au mai fost identificate fragmente de aripă iliacă, majoritatea cu creasta prezentă, dar care nu au putut fi restaurate. De asemenea, mai apare o parte a unui alt coxal restaurat, fără jumătatea sa distală.

²⁷ Al patrulea craniu care ar fi trebuit să facă parte din această grupare ar putea fi cel împachetat separat, cu biletul „Orlea 1968, Grindul Iancu Mușat, gr. 3, craniu 7” și descris mai jos.

Acesta nu a putut fi atribuit niciuneia dintre perechile menționate mai sus. În plus, mai apar două fragmente ce conțin părți ale cavității acetabulare, dar care, de asemenea, nu au putut fi reîntregite. Este astfel sigură prezența cel puțin a încă unui coxal aflat în stare fragmentară în această groapă, dat fiind faptul că toate coxalele restaurate prezintă cavitatea acetabulară completă. De asemenea, se mai păstrează două ramuri ischiopubice care nu au putut fi restaurate, dar care ar putea să aparțină unora dintre coxalele prezentate anterior, precum și un fragment de simfiză pubică, care, de asemenea, ar putea aparține unui coxal reîntregit.

Astfel, la acest nivel sunt prezente o pereche sigură de coxale, trei perechi posibile, precum și cel puțin încă un coxal neîmperecheat.

Membrul superior

Din oasele lungi se păstrează două perechi de humerusuri, ambele aparținând unor indivizi de sex antropologic feminin. Prima dintre acestea prezintă humerusul de pe partea stângă întregibil din două fragmente, iar cel de pe partea dreaptă fără epifiza sa distală. Acestui individ i-au fost atribuite și o pereche de radius și cubitus de pe partea stângă, oasele aflându-se în asociere anatomică. Pe baza similitudinilor morfologice dintre această pereche și un radius și cubitus de parte opusă, a fost presupusă proveniența acestor oase de la același individ. Cea de-a doua pereche de humeri aparține tot unui schelet de sex antropologic feminin, însă se afla într-o stare de reprezentare mai slabă. De la ambele humerusuri se păstrează doar cea mai mare parte a diafizei. Din oasele membrului superior se mai pot asocia o pereche de radius și cubitus, însă aceasta nu se asociază cu perechea de humerusuri descrisă mai sus din cauza distincțiilor morfologice care ar indica mai degrabă identificarea acestora cu un schelet de sex antropologic masculin.

Membrul inferior

Din oasele membrului inferior se identifică o pereche de femure ce aparțin, după morfologie, unui individ de sex antropologic feminin. Acestea sunt în mare parte complete, lipsind totuși în ambele cazuri epifiza distală, iar în cazul femurului drept fiind absentă porțiunea trohanterului mare ce prezintă urme de intervenție animală. Această pereche de femure nu se asociază, cu siguranță, cu alte fragmente osteologice prezente în pachetele ce au notația „Orlea grindul Iancu Mușat, groapa 3 schelet 4–7”. În plus, se mai identifică o posibilă pereche de femure ale căror trăsături morfologice și tafonomice sunt apropiate, însă nu permit o identificare clară din cauza imposibilității măsurării lor exacte. Totuși, pe baza caracteristicilor oaselor luate în considerare, este posibilă asocierea celor două femure cu un individ, posibil de sex antropologic masculin. În ceea ce privește tibiile prezente în pachete, nu putem face nicio asociere clară din cauza multiplelor diferențe între oase, la nivel morfologic, care fac dificilă încadrarea acestora la același individ. Astfel, au mai fost identificate patru tibiai de

pe partea dreaptă și trei de pe partea stângă. Dintre cele de pe partea dreaptă se identifică o tibie întregă, fără epifiza proximală, care, după morfologie, ar putea fi atribuită unui individ de sex antropologic masculin. O a doua tibie de pe partea dreaptă prezintă doar treimile proximale și mediale ale diafizei, precum și o porțiune din platoul tibial, cu ambii tuberculi intercondilari prezenți. Celelalte două fragmente au doar porțiunile mediale ale diafizei și prezintă urme ale unei restaurări anterioare, probabil realizate în cadrul primei analize antropologice asupra acestui material. De pe partea stângă au fost identificate trei tibiai. Prima dintre acestea se afla în stare completă, mai puțin treimea inferioară. Aceasta este singura care s-ar putea asocia într-o pereche, pe baza caracteristicilor morfologice, cu prima dintre tibiile descrise de pe partea opusă. A doua tibie prezintă o diafiză fără epifiza distală și fără platoul tibial în partea superioară. Cea de-a treia dintre tibiai prezintă doar zona medială a diafizei.

Astfel, dintre tibiai a fost observată doar o posibilă pereche, dar lipsurile prezente nu permit formularea clară a conexiunii între cele două.

Peroneele, aflate într-o stare puternic fragmentară, au fost restaurate, rezultând trei perechi. Din acestea se păstrează în cea mai mare parte doar diafiza. Una dintre ele, cu un grad ridicat de masivitate, aparține cu siguranță unui individ adult de sex antropologic masculin. Altele două, de pe părți opuse, ar putea forma o pereche, date fiind caracteristicile morfologice ale acestora. Alte trei diafize de pe părți diferite, ce nu prezintă un grad ridicat de asemănare, nu pot fi încadrate clar în niciuna dintre aceste perechi. Se remarcă, de asemenea, și o epifiză distală ce nu a putut fi pusă în conexiune cu niciuna dintre diafizele restaurate. Din oasele lungi se mai păstrează o serie de elemente ce nu au putut fi atribuite cu exactitate niciunuia dintre oasele reîntregibile: trei fragmente de platou tibial, o diafiză distală de tibie, un cap humeral, fragmente de diafiză distală de femur, precum și un fragment de diafiză distală de humerus.

Alte elemente

Au mai fost, de asemenea, identificate mai multe clavicule, două de pe partea dreaptă și trei de pe partea stângă, fiind formate astfel două posibile perechi. De asemenea, a mai fost identificată o pereche de scapule, ce pot fi asociate uneia dintre perechile de clavicule. În ceea ce privește vertebrele, se observă faptul că marea majoritate a celor cervicale și toracale prezintă un grad ridicat de fragmentare, cele mai bine păstrate din corpurile vertebrale fiind cele situate în zona lombară, unde au putut fi identificate patru seturi de vertebre. Două dintre acestea prezintă întreaga serie de vertebre, determinate pe baza dimensiunilor și după caracterele morfologice. În acest sens, se remarcă gradul ridicat de artroză prezent pe două dintre aceste serii vertebrale, fapt ce ar putea indica o corespondență între acestea și craniile ale căror vârste biologice au fost determinate în intervalul 40–50 ani. La nivelul coastelor, gradul de fragmentare este unul extrem de

ridicat, fiind prezente fragmente atât de pe partea stângă, cât și de pe partea dreaptă.

Oasele mâinilor și picioarelor sunt prezente în număr mic, fiind identificate trei talusuri, două calcaneae, precum și alte fragmente, atât de la nivelul falangelor, cât și de la nivelul carpianelor și tarsienelor.

În ceea ce privește modificările patologice, cele mai reprezentative exemple sunt cele de artroză, observabilă mai ales la nivelul unora dintre seriile de vertebre lombare, însă și la nivelul unora dintre oasele lungi, mai ales femure și tibii.

Numărul minim de indivizi din pachetele cu notația „Orlea Grindul Iancu Mușat schelet 4–7” a fost stabilit pe baza coxalelor. Cum numărul de coxale de partea dreaptă este de patru, iar numărul de coxale de partea stângă este de cinci, a fost stabilit un număr minim de cinci indivizi. Totuși, dintre scheletele din straturile superioare ale gropii, cel notat „Orlea groapa 3 schelet 3” prezintă lipsuri la nivelul coxalelor. Asocierea dintre fragmentele atribuite individului din groapa notată „Orlea Grindul Iancu Mușat groapa 3 schelet 3” și cele din coxalul provenit din pachetele notate „Orlea Grindul Iancu Mușat schelet 4–7” nu a fost posibilă datorită multiplelor lipsuri înregistrate. Pe baza celorlalte elemente osteologice, numărul minim de indivizi este de patru, determinat pe baza numărului de tibii de pe partea dreaptă. Este foarte posibil, astfel, ca stratul inferior al gropii să fi conținut patru indivizi, fragmentele aferente coxalului suplimentar venind de la unul din indivizii din stratul superior al gropii.

„Orlea 1968, Grindul Iancu Mușat, gr. 3, craniu 7”

Este identificată doar o calotă craniană cu mai multe pierderi, determinată ca fiind de sex antropologic feminin pe baza regiunii glabulare și liniei nucale. Vârsta biologică a fost estimată pe baza trăsăturilor generale în intervalul 30–40 ani. În pachet nu se regăseau oase din alte regiuni anatomice, însă este posibil ca acestea să fi fost împachetate sub eticheta „Grindul Iancu Mușat, groapa 3 schelet 4–7”.

„Orlea 1968, Grindul Iancu Mușat groapa 4, schelet 1”

Scheletul are o stare bună de conservare și medie de reprezentare, cu craniul lipsă. Se identifică ambele clavicule și ambele scapule întregi. De la nivelul coloanei vertebrale sunt prezente toate vertebrele cervicale și lombare și jumătatea inferioară a celor toracale. Toate vertebrele prezente sunt întregi. La nivelul membrelor superioare sunt prezente ambele humerusuri, cel de pe partea stângă întreg, iar cel de pe partea dreaptă fără treimea inferioară. De pe partea stângă sunt identificate radiusul și cubitusul, ambele întregi. Din oasele bazinului sunt prezente ambele aripi iliace, aproximativ întregi, cu mici lipsuri în zona superioară. Din membrul inferior nu a fost descoperit în interiorul pachetului cu această notație niciun fragment osteologic. Sexul antropologic al individului este indeterminabil din cauza absenței majorității elementelor care prezintă dimorfism sexual.

Vârsta biologică, determinată pe baza sinostozei epifizelor, se încadrează în intervalul de 14–16 ani.

Este posibil, datorită diferenței de notație întâlnită față de publicațiile originale, să fie vorba, de fapt, despre scheletul de sub-adult din groapa nr. 9. Totuși, ilustrația²⁸ referitoare la groapa funerară numărul 9 indică și prezența craniului, care lipsește din materialele analizate antropologic.

„Orlea 1968, Grindul Iancu Mușat, groapa 8, schelet de copil”

Individ de maxim o lună de la naștere, determinat pe baza lungimii oaselor. Starea de reprezentare a acestuia este bună, iar starea de conservare este medie. De la nivelul craniului au fost identificate frontalul, fragmente din ambele parietale, precum și din temporalul de pe partea stângă. La nivelul scheletului postcranian au fost identificate mai multe fragmente de coaste, atât de pe partea stângă, cât și de pe partea dreaptă, fragmente de corpuri și arcuri vertebrale din toate cele trei regiuni anatomice, precum și un fragment din coxalul de pe partea stângă. Centura scapulară se prezintă fragmentar, similar cu clavicula dreaptă, cea de pe partea stângă fiind absentă. Din membrele superioare se păstrează ambele humerusuri și radiusuri întregi, fiind absente ambele cubitusuri, în timp ce la nivelul membrelor inferioare se păstrează ambele femure (întregi) și tibia dreaptă.

„Orlea, Grindul Iancu Mușat, groapa 12, schelet de copil”

Scheletul are stare de conservare și reprezentare medie. Din craniu se păstrează doar fragmente de rădăcini și coroane dentare ce au permis determinarea vârstei biologice la 2–3 ani. Din scheletul postcranian au fost recuperate ambele humerusuri, radiusuri și cubitusuri. Din membrele inferioare au fost identificate fragmente ce provin din ambele femure, tibii și peronee. La nivelul majorității oaselor lungi se înregistrează fragmente ce provin în general de la diafize. Din bazin se păstrează fragmente din aripa iliacă a coxalului de pe partea dreaptă, fără a fi identificate elemente ce pot fi atribuite coxalului de pe partea stângă.

INTERVENȚII POST-MORTEM

În ceea ce privește depunerea indivizilor, se remarcă faptul că pe mai multe fragmente osteologice aferente mai multor indivizi, îndeosebi la nivelul coxalelor (Fig. 5–6), al capetelor femurale (Fig. 7), dar și al coastelor, apar urme de dinți de câine. La nivelul coxalelor, principala zonă afectată este cea a crestei iliace, însă se remarcă prezența acestor urme și la nivelul ischiului. În acest sens, putem presupune o eventuală acțiune de depunere a cadavrelor, înainte de înmormântare, într-un spațiu deschis, fapt ce ar fi permis intervenția animalelor asupra oaselor, dar

²⁸ Comșa 1972, p. 78, fig. 8.

Figura 5. Urme de dinți de animal la nivelul crestei iliace a unui coxal din groapa funerară nr. 3.

Figure 5. Animal teeth marks at the level of the iliac crest of a coxal bone from Pit no. 3.

Figura 6. Urme de dinți de animal la nivelul crestei iliace a unui coxal din groapa funerară nr. 3.

Figure 6. Animal teeth marks at the level of the iliac crest of a coxal bone from Pit no. 3.

Figura 7. Urme de dinți de animal la nivelul unui cap femural din groapa funerară nr. 3.

Figure 7. Animal teeth marks at the level of a femoral head from Pit no. 3.

și posibilitatea depunerii indivizilor fără a fi acoperiți, facilitând astfel acțiunea asupra oaselor.

Aceste descoperiri se integrează în specificul înmormântărilor din interiorul așezărilor în perioada secolelor II–I a.Chr., unde apar atât indivizi adulți, cât și sub-adulți. Din cauza problemelor de identificare și a faptului că lotul depozitat la Institutul de Antropologie „Fr. I. Rainer” nu mai este complet, nu putem contextualiza clar defuncții din gropile de la Orlea săpate în anul 1966. Pentru descoperirile din anul 1968, starea de conservare și reprezentare a materialului, caracteristicile contextului funerar și modul de depozitare al acestuia după momentul descoperirii a produs amestecarea tuturor elementelor

și face imposibilă corelarea clară la nivel de individ a fragmentelor osteologice din groapa funerară numărul 3.

CONCLUZII

Depunerile funerare de la Orlea se încadrează în modelul orizontului de înmormântări de inhumație specifice mediului getic și dacic în perioada secolelor II–I a.Chr. Cum perioada vizată prezintă un număr destul de mic de descoperiri funerare, cea mai mare parte a acestora provenind din depuneri în gropi, este necesară contextualizarea acestor defuncții în cadrul mai larg al practicilor funerare ale perioadei. Se remarcă similitudini în tratamentul funerar cu alte contexte din secolele II–I a.Chr. ce scot în evidență depunerea de regulă deranjată, în gropi, a unuia sau mai multor indivizi. În acest sens, situația de la Orlea se aseamănă foarte mult cu cea întâlnită la Sighișoara – *Wittenberg*²⁹, fiind evidențiat faptul că sunt prezente fie doar depuneri individuale de sub-adulți, fie depuneri colective, cu prezența indivizilor din toate categoriile de vârste biologice. Din contexte similare mai provin și descoperirile de la Grădiștea – *Movila Crestată*³⁰ ce prezintă materiale care au fost analizate antropologic și publicate recent³¹, descoperiri care prezintă însă o formulă distinctă prin prezența doar a depunerilor de sub-adulți. Această situație indică o diferență în tratamentul sub-adulților, probabil legat de specificul vârstei lor sociale³²,

²⁹ Horedt, Seraphin 1971, p. 19–21.

³⁰ Sirbu 1986; 1993; 1996.

³¹ Șendroi 2021.

³² Sofaer 2006.

fiind elocvent tratamentul de obicei diferit al acestora față de indivizii adulți.

Anumite rezultate ale primei analize sunt discutabile, precum caracterizarea a doi dintre indivizii adulți ca fiind gemeni monovitelini³³, fără a se indica metoda prin care a fost stabilită această determinare, fapt ce ridică semne serioase de întrebare în legătură cu rezultatele analizei. De asemenea, nu poate fi luată în considerare din punct de vedere antropologic ipoteza sacrificiilor umane, dat fiind faptul că nu sunt înregistrate urme de violență peri-mortem la niciunul dintre schelete. Indivizii primesc un tratament specific poziției lor sociale, dar faptul că sunt înmormântați în gropi comune nu elimină ipoteza unui context sacrificial.

Depunerile din groapa 3 prezintă la nivelul oaselor lungi, în special la membrul inferior, urme de dinți de animale, fapt ce poate presupune așezarea indivizilor într-un spațiu premergător depunerii finale. A fost obținută, de asemenea, o dată ¹⁴C dintr-o probă prelevată de la un individ din groapa 3 de la Orlea. Palierul cronologic este.

confirmat atât de cronologia absolută a acestor depuneri, cât și de cronologia relativă specifică perioadei (Tabel 2)

Remarcăm în cazul depunerilor de la Orlea un nivel general al stării de sănătate destul de bun. De asemenea, a fost înregistrat un nivel în general scăzut al stresului musculo-scheletic.

Absența urmelor traumatiche nu permite formularea clară a ipotezei unor sacrificii umane, fiind mai degrabă vorba despre un tratament specific la care este supus un anumit segment de populație. Acest tratament provine, probabil, din modul în care era manifestată identitatea socială a acestui grup. Defuncții sunt depuși în gropi cu structură menajeră, totuși se remarcă o anumită stratificare a depunerii în unele dintre cazuri, fapt ce indică o anumită grijă și ordine în modelul de depunere a indivizilor. De asemenea, se observă diferențieri între modul de tratament al indivizilor sub-adulți din depunerile individuale cu cel al celorlalți din depunerile colective. Nu poate fi contextualizată clar încadrarea certă a acestor defuncții într-un grup marginal social, starea de sănătate fiind una în general bună.

Cod Probă	Sit	Datare C14	Calibrare 95,4% probabilitate	Mormânt	os	Vârstă	Sex
OGI 01 Poz-130346	Orlea – Grindul Iancu Mușat	2070 ± 30 BP	169 BC – 9 AD	Groapa 3, schelet 1	coastă dreaptă	35–39	F

Tabel 2. Datarea ¹⁴C a scheletului nr. 1 din Groapa nr. 3 de la Orlea – Grindul Iancu Mușat.

Table 2. ¹⁴C dating of the skeleton no. 1 from Pit no. 3 at Orlea – Grindul Iancu Mușat.

MULȚUMIRI

Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 153770, cu titlul: "Accesibilitatea cercetărilor avansate pentru o dezvoltare economică sustenabilă – ACADEMIKA", proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014–2020.

BIBLIOGRAFIE

- Acsadi, Nemeskéri 1970 – G. Acsadi, J. Nemeskéri, *History of human life span and mortality*, Budapest, 1970.
- Brothwell 1981 – D. R. Brothwell, *Digging Up Bones*, London, 1981.
- Buikstra, Ubelaker 1994 – J. Buikstra, D. Ubelaker, *Standards for data collection from human skeletal remains*, Arkansas Archeological Survey Research Series 44, Fayetteville, 1994.
- Comșa, Iliescu 1968 – E. Comșa, C. Iliescu, *Complexul funerar din a doua epocă a fierului, descoperit la Orlea*, în: *Comunicări, Seria arheologică II*, Craiova, 1968, p. 3–15.
- Comșa 1972 – E. Comșa, *Contribuție la riturile funerare din secolele II-I a. Chr. din sud-estul Olteniei (mormintele de la Orlea)*, *Apulum* 10, 1972, p. 65–78.
- Horedt, Seraphin 1971 – K. Horedt, C. Seraphin, *Die prähistorische Ansiedlung auf Wietenberg, bei Sighișoara-Schaburg*, Bonn, 1971.
- Ișcan, Loth 1989 – M. Ișcan, S. R. Loth, *Morphological assessment of age in the adult: the thoracic region*, în: M. Ișcan (ed.), *Age Markers in the Human Skeleton*, Springfield, 1989, p. 105–135.
- Mann, Hunt 2005 – R. W. Mann, D. R. Hunt, *Photographic Regional Atlas of Bone Disease: A Guide to Pathologic and Normal Variations in the Human Skeleton*, Springfield, 2005.
- Nicolăescu-Plopșor, Rîșcuția 1969 – D. Nicolăescu-Plopșor, C. Rîșcuția, *Caracterizarea antropologică și morfologică a scheletelor din complexul funerar de la Orlea*, *RevMuz* 1, 1969, p. 60–73.
- Koval, Zuckerman 2006 – K. Koval, K. Zuckerman, *Handbook of Fractures*, Philadelphia, 2006.
- Ortner 2003 – D. Ortner, *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, San Diego, 2003.
- Sîrbu 1986 – V. Sîrbu, *Ritualuri și practici funerare la geto-daci*, *Istros* 4, 1986, p. 89–126.
- Sîrbu 1993 – V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila, 1993.
- Sîrbu 1996 – V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea (1)*, Biblioteca Istros 12, Brăila, 1996.
- Sofaer 2006 – J. Sofaer, *The body as material culture: a theoretical osteoarchaeology*, Cambridge, 2006.
- Steckel et alii 2006 – R. Steckel, C. S. Larsen, P. Sciulli, P. L. Walker, *The Global History of Health. Data Collection Codebook*, Columbus, 2006.
- Șendroi 2021 – C. Șendroi, *Analiza antropologică a materialului osteologic din așezarea de la Grădiștea-Movila Crestată (jud. Brăila)*, *BCSS* 27, 2021, p. 5–13.
- Stloukal, Hanakova 1978 – M. Stloukal, H. Hanáková, *Die Länge der Längsknochen Altslawischer Bevölkerungen Unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen*, *Homo* 29, 1978, p. 53–69.
- White, Folkens 2005 – T. White, P. Folkens, *The Human Bone Manual*, Amsterdam, 2005.

³³ Comșa 1972, p. 67.

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

- Acta iuvenum: Sectio archaeologica – Acta Universitatis Szegediensis Acta Iuvenum Sectio Archaeologica (Szeged)
- ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
- ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
- ActaMT – Acta Musei Tutovensia
- AH – Archaeologia Hungarica (Budapesta)
- AIESSE – Annuaire de l'Institut des Études Sud-Est Européennes, Bucarest
- AJA – American Journal of Archaeology, Boston
- AJPA – American Journal of Physical Anthropology
- AnB – Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timișoara
- Angustia – Angustia. Arheologie, Etnografie, Sfântu Gheorghe
- Antaeus – Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
- AnUA-SH – Annales Universitatis Apulensis, Series Historica, Alba Iulia
- AnUVT – Annales d'Université «Valahia» Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire
- Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
- ARA – Annuaire Roumain d'Anthropologie
- ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Budapest
- ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași
- BAI – Bibliotheca Archaeologica Iassensis, Iași
- BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
- BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
- BCSS - Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Arheologie – Istorie – Muzeologie, Alba-Iulia
- BiblMemAnt - Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
- BiblMusAp – Bibliotheca Musei Apulensis, Alba-Iulia
- BiblThrac – Bibliotheca Thracologica, București
- BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
- Bull. Int. Assoc. Paleodont. – Bulletin of the International Association for Paleontology, University of Zagreb
- CAB – Cercetări arheologice în București
- Caiete ARA - Caietele ARA, Revistă de Arhitectură, Restaurare și Arheologie, Asociația ARA, București
- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
- Cerclst – Cercetări Istorice, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
- Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie « V. Pârvan », Bucarest
- Danubius - Danubius, Revista Muzeului de Istorie Galați
- Dolgozatok-Szeged – Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből (Szeged)
- Frühmittelalterliche Studien – Frühmittelalterliche Studien (Münster)
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt
- Histria Antiqua – Histria Antiqua. Journal of the International Research Centre for Archaeology Institute of Archaeology, Belgrade
- HOMÉ – A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
- Homo – Homo. Journal of Comparative Human Biology, the Australasian Society for Human Biology, Elsevier
- IJO – International Journal of Osteoarchaeology
- Istros - Istros, Muzeul Brăilei, Brăila
- Iuxta Danubium – Iuxta Danubium. Sprvodaj Podunajského Múzea V Komárne (Komárno)
- IzvestijaVarna – Izvestija na Narodnija Muzej (Izvestija na Varnenskoto Arheologičesko Družestvo), Varna
- JAnat – Journal of Anatomy
- JAS – Journal of Archaeological Science
- JHE – Journal of Human Evolution
- JRA – Journal of Roman Archaeology, London
- JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
- KSIA (Moskva) – Kratkije Soobščenija Instituta Arheologij Akademij Nauk SSSR, Moskva
- KSIA (Kiiv) – Kratkije Soobščenija Instituta Arheologij Akademij Nauk SSSR, Kiiv

MarNero – Il Mar Nero. Annali di archeologia e storia
MAZCA – Musei Archaeologici Zagradiensis Collectanea archaeologica (Zagreb)
MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAnt – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MFMÉ-SA – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MHÁS – Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Miskolc–Budapest–Szeged–Szombathely
MRGZ – Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums (Mainz)
Novensia – University of Warsaw, Center for Research on the Antiquity of Southeastern Europe
NAR – Norwegian Archaeological Review, Taylor & Francis
OJA – Oxford Journal of Archaeology
Peuce – Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța
RA – Revue Archéologique, Paris
RAASI – Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare, Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Republica Moldova
RACr – Rivista di Archeologia Cristiana, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, Città del Vaticano
RazPr – Razkopki i Proučvanija, Sofia
RCAN – Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice, Muzeul Municipiului București
RCRFACTa – Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta
RevMuz - Revista Muzeelor, București
RMM.MIA – Revista Muzeelor și Monumentelor, seria Monumente Istorice și de Artă, București
SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
SAP – Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia (Budapesta)
SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SMIM – Studii și Materiale de Istorie Medie, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București
SP – Studii de Preistorie, București
Starinar – Starinar. Scientific Journal of the Institute of Archaeology in Belgrade (Belgrad)
Tyragetia – Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
VAH – Varia Archaeologica Hungarica, Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest